Bat. Gen.
XXI
1802

Prijs 25 ct.

Van Sumatra's Noordkust ✶ ✶ tot den Goudberg

IETS OVER

LAND EN VOLK

VAN

GROOT ATJEH.

DOOR

C. J. LEENDERTZ.

LEIDEN.
FIRMA C. KOOYKER,
J. C. HUYSMAN JR.
1896.

USNAS RI
XXI : -
1802

Rp. 282.000,-

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Tanggal : 3-8-2020
Nomor Induk : 12933 /PN-museum
BIB - ID :
ITEM - ID :
Asal : Museum Pusat

XXI, 1802

Van Sumatra's Noordkust ✷ ✷ tot den Goudberg

IETS OVER

LAND EN VOLK

VAN

GROOT ATJEH.

DOOR

C. J. LEENDERTZ.

PERPUSTAKAAN NASIONAL RI.

LEIDEN,
FIRMA C. KOOYKER,
J. C. HUYSMAN JR.
1896.

BAT. GENOOTSCHAP VAN KENW.

Het eerste verkeer onzer landgenooten met de Atjehers dagteekent van 1599. Den 21^{en} Juni van dat jaar lieten de schepen de Leeuw en de Leeuwin, onder bevel van de broeders Cornelis en Frederik de Houtman, op de reede van Atjeh het anker vallen.

Het Atjehsche rijk had toen zijn toppunt van bloei bereikt, en de grootste vorsten van het oosten zochten zijn vriend- en bondgenootschap. Het despotiek gezag van den vorst had een tegenwicht in den invloed der Orang-Kaja's of edelen, die ons beschreven worden als zeer vermogend en wonende in versterkte huizen, omringd door tal van volgelingen, en dikwijls vrijelijk den teugel vierende aan hun trots en woeste hartstochten. Het rijk had toenmaals een veel grooteren omvang dan thans en strekte zich aan de Oostkust tot Deli uit, terwijl aan de Westkust Padang de zuidelijke grens vormde. De handel concentreerde zich echter aan de Noord-Westkust, waar de hoofdstad gelegen was.

Alle kooplieden der Oostersche gewesten, van Arabië tot Japan, werden er wel ontvangen en door de matige rechten aangelokt en zelfs de Portugeezen, ofschoon onder de vorige vorsten steeds aangerand en geplunderd, waren bij de verschijning onzer landgenooten in grooten getale te Atjeh aanwezig.

Een vriendschappelijk karakter droeg de eerste kennismaking der Nederlanders met de Atjehers niet. De inblazingen der Portugeezen, en de weigering van de Houtman, om den sultan in den krijg tegen Djohor bij te staan, hadden een verraderlijken aanval op onze schepen tengevolge, waarbij velen der onzen sneuvelden en Frederik de Houtman met zeven Hollanders werden gevangen genomen, om 26 maanden lang in Atjehsche gevangenschap te zuchten. Dus was het onvriendelijk begin van onze eerste aanraking met het volk, dat wij thans nog bevechten.

De O.-I. Compagnie onderhield echter, vooral om de groote voordeelen die de peper afwierp, de handelsbetrekkingen met Atjeh, doch het is van algemeene bekendheid dat deze handelaars al

spoedig veranderden in overheerschers, waar zij zich ook vestigden. De kaart van Sumatra onderging in den loop der eeuwen eene heele verandering.

Wij zien tot 1795 onze vlag wapperen tot Baros aan de Westkust, terwijl aan de Oostkust de rivier van Tamiang de grens vormde met Siak. In dat jaar werden onze bezittingen in naam van den Prins van Oranje opgeeischt en had het Atjehsche rijk, zoowel aan de zee als aan de landzijde, de Engelschen tot buurlieden gekregen, terwijl gedurende een tijdvak van twintig jaren, Engeland de eenige Europeesche mogendheid was, die eenigen invloed uitoefende op de zaken van dat rijk. Na het teruggeven onzer koloniën in 1814 trachtten de Engelschen dien invloed te behouden, en het duurde tot 1824 alvorens er een tractaat werd gesloten, waarbij de rechten der Nederlanders werden erkend en waardoor, althans oogenschijnlijk, aan den onderlingen naijver een einde kwam. In dat verdrag werden tal van zaken, de koloniën betreffend, geregeld. Engeland stond al zijne bezittingen op Sumatra aan Nederland af, terwijl wij van onzen kant Malakka ontruimden en geen protest tegen de bezetting van Singapore zouden doen gelden. Ten opzichte van Atjeh werd in het tractaat zelf niets bepaald, maar door de Engelsche gevolmachtigden werd daarbij eene nota overgelegd, waarin het volgende voorkwam: „Een verdrag in het jaar 1819 door Britsche agenten met Atjeh gesloten, is in strijd met het 3e artikel van het tegenwoordige tractaat. De Britsche gevolmachtigden nemen daarom op zich, dat het verdrag met Atjeh, zoo spoedig mogelijk, in eene eenvoudige schikking voor de gastvrije ontvangst van Britsche schepen en onderdanen in de haven van Atjeh zal veranderd worden. Maar daar sommige der voorzieningen van dat verdrag (die aan de Nederlandsche gevolmachtigden zijn medegedeeld) bevorderlijk kunnen zijn aan de algemeene belangen der Europeanen, gevestigd in de Oostersche zeeën, vertrouwen zij, dat de Nederlandsche regeering maatregelen zal nemen, opdat de vrucht dezer voorzieningen behouden blijve. En zij drukken hun vertrouwen uit, dat geene maatregelen, vijandig tegen den koning van Atjeh, zullen worden genomen door den nieuwen bezitter van Fort Marlborough (Benkoelen)." De Nederlandsche gevolmachtigden beantwoordden deze mededeelingen en opmerkingen met de verklaring, „dat het Nederlandsche Gouvernement zou zorgen zijne betrekkingen met Atjeh in dier voege

te regelen, dat deze Staat, zonder iets van zijne onafhankelijkheid te verliezen, den zeevaarder en handelaar die bestendige veiligheid zou aanbieden, die er niet scheen te kunnen bestaan dan door de gematigde uitoefening van Europeeschen invloed."

Met opzet hebben wij den inhoud van dit Londensch tractaat van 1824 eenigszins uitvoerig medegedeeld, omdat deze verklaringen der wederzijdsche gevolmachtigden, het uitgangspunt waren der verwikkelingen met Atjeh, die ten slotte zijn uitgeloopen op den oorlog van 1893. Wat toch was het geval? Nederland moest voortaan zorgen voor de veiligheid der scheepvaart in de Atjehsche wateren en moest dit doen zonder Atjeh van zijne onafhankelijkheid iets te ontnemen. De taak, door deze verbintenis ons op de schouders gelegd, was voorwaar een uiterst moeilijke. Atjeh begon ons bovendien als zijn erfvijand te beschouwen en luisterde niet naar onze vertoogen maar ging, vaak op zeer onbeschroomde wijze, voort met zijne zeerooverijen. Eindelijk werd in 1857, na allerlei onderhandelingen en dreigementen, een tractaat met den Sultan gesloten, waarbij laatstgenoemde zich verbond tot het tegengaan van zee-, strand- en menschenroof. De bepalingen van dit verdrag werden echter in het geheel niet nageleefd; integendeel de kust was zoo onveilig mogelijk en de zeeroof ging zelfs zóó ver dat in 1870 Britsch Indische schepen door hunne regeering gewaarschuwd werden om zich niet meer te wagen op Sumatra's Westkust. Daarbij kwam nog iets. Na de opening van het Suez-kanaal behoorde de vaart langs de Atjehsche kusten tot de „Ocean highways." De stoomschepen die van Ceylon koers zetten naar den Grooten Oceaan, moeten in de nabijheid van deze stranden komen, en toch deden zich hierbij groote bezwaren voor: de kust was op enkele plaatsen onveilig en bovendien slecht verlicht. Aan dien toestand moest een einde komen. Een nieuw tractaat met Engeland, in 1871 gesloten, gaf ons de vrije hand in de Atjehsche aangelegenheden. Bij dit verdrag toch werd bepaald dat „Hare Britsche Majesteit afziet van alle vertoogen tegen de uitbreiding van het Nederlandsch gezag in eenig gedeelte van het eiland Sumatra, en mitsdien van het voorbehoud, in dit opzicht voorkomende in de nota's, door de Nederlandsche en Britsche gevolmachtigden uitgewisseld bij het sluiten van het tractaat van 17 Maart 1824. Als compensatie voor deze gunstige bepaling verleenden wij, binnen het rijk van Siak en onderhoorigheden, aan de Engelschen al de rechten en voordeelen,

welke aldaar aan den handel van Nederlandsche onderdanen en aan de Nederlandsche scheepvaart verleend waren of moesten worden.

Van nu af was de oorlog onvermijdelijk. Er werden wederom onderhandelingen mnt den Sultan geopend, die echter tot geen resultaat leidden. Het bleek uit alles, dat Atjeh weder, evenals altijd, dubbelhartig en verraderlijk jegens ons te werk ging. Vrees voor de inmenging van vreemde mogendheden, aan wie door de Atjehsche regeering het protectoraat werd opgedragen, dwong ons bovendien meer handelend op te treden en den 21 Maart 1893 werd de oorlog verklaard.

Ziedaar nu in korte trekken de aanleiding tot den oorlog. Het antwoord op de vragen: »Wat doen wij toch in dat land? Waarom moesten wij dien onzaligen oorlog beginnen, die zooveel geld en menschenlevens verslindt?" enz. zal na het voorgaande wel tamelijk overbodig zijn.

Ons bestek laat niet toe de krijgsverrichtingen onzer troepen van af het tijdstip der landing — 6 April 1873 — tot op den huidigen dag te vermelden. Bovendien is de Atjeh-litteratuur rijk aan verhalen waarin hulde wordt gebracht aan den moed, de dapperheid en volharding van het N. I. Leger, zoowel door officieren als minderen betoond en op die daden mag niet alleen het leger, maar moet het geheele Nederlandsche volk trotsch zijn. De Nederlanders zijn wel geen militaire natie maar hebben toch dikwijls bewezen volstrekt niet ongevoelig te zijn voor krijgsroem.

Wij willen thans het oorlogsterrein, waarop binnen enkele dagen weer scherpe en hevige gevechten zullen worden geleverd, eens nader in oogenschouw nemen, doch alvorens hiertoe over te gaan, even een bezoek brengen aan een paar voorname eilanden, welke in de nabijheid der kust zijn gelegen. Ik bedoel Poeloe-bĕras en Poeloe-Way. Het eerstgenoomde is een rotsachtig eiland, op welks hoogste punt een vuurtoren — de Willemstoren — is gebouwd. Het kustlicht werd in 1875 ontstoken en is den zeeman thans een baken langs deze kusten, maar tevens vormt het een blijvend monument voor de trouw en plichtsbetrachting onzer krijgslieden.

De toren toch draagt het volgend opschrift:

Gesticht in oorlogstijd — den vrede gewijd;
tevens een blijvende eerzuil voor al de dapperen en braven
die, ter bereiking van dit doel des vredes,
hun bloed en leven ten offer gaven.

Van meer gewicht is Poeloe-Way, (Water-eiland) of, zooals het thans naar de Engelsche uitspraak wordt genoemd: Poeloe-Weh. Dit eiland is bij uitstek geschikt voor de vestiging van een kolen- en handelsstation. De haven is voortreffelijk; de Soebong-baai heeft een uitstekenden ankergrond en voldoende diepte. Het water in de baai is altijd rustig, en het binnenkomen is dag en nacht bij alle weersgesteldheid mogelijk. De regeering laat thans kolenloodsen bouwen en eene waterleiding aanleggen, ten einde de schepen van een en ander te kunnen voorzien. De steenkolen onzer Ombilin-velden moeten hier voornamelijk aan de markt gebracht worden, en ze zullen ongetwijfeld gereeden aftrek vinden wanneer men weet dat de Cardiff-kolen pl. m. 24 gulden per ton kosten, terwijl wij onze steenkolen, die in gehalte voor de Engelsche kolen niet onderdoen, voor ongeveer de helft van dien prijs kunnen verkoopen, daar de ton in de Emma-haven, bij Padang, slechts te staan komt op een kostprijs van ten hoogste 4 gulden. Die kolen kunnen dus grove winsten afwerpen. Aan ondernemende handelaars moet het dan verder worden overgelaten om de schepen van provisiën te voorzien. Wij hebben het thans in onze macht, om de fout onzer vaderen — den verkoop aan de Engelschen van het eilandje, waarop thans Singapore is gebouwd — te herstellen. Wij kunnen en moeten den handel van Singapore en Pinang naar onze bezittingen leiden; dan zal het Hollandsche bloed niet te vergeefs hebben gevloeid op Atjeh's slagvelden en zullen wij eindelijk de vruchten kunnen plukken van den kostbaren en langdurigen oorlog, welke op Sumatra's noordpunt wordt gevoerd.

Wenden wij thans van de reede van Oleh-leh den blik landwaarts. Met een enkelen oogopslag krijgen we dan een denkbeeld van den vorm en de uitgestrektheid van Atjeh-proper of Groot-Atjeh. Ter linkerzijde toch zien we een laag gebergte, dat een uitlooper naar zee zendt, en aan welks voet het visschersdorp Kroeng-raja gelegen is. Landwaarts in zet dat gebergte zich voort tot aan den Ja-Moerah of Goudberg, waarvan de kruin zich scherp tegen den wolkeloozen hemel afteekent. Aan de rechterzijde zien we ook een gebergte welks voet door de zee bespoeld wordt. Dit is echter hooger en kloeker van vormen dan het zoo even genoemde. Slechts onderbroken door het dal der IV Moekims, strekt het zich landwaarts uit en nadert al meer en meer het oostelijk gebergte. De hellingen van beide gebergten sluiten ten slotte aan elkaar en

een hooge top in het westelijk gebergte komt, voor het oog althans, zoo dicht bij den Goudberg, dat de inlanders deze beide bergen als een echtpaar beschouwen en hun den naam van Slawah-agam en Slawah-inong, de mannelijke en de vrouwelijke Slawah, gegeven hebben. Dit echtpaar heeft één kind; het is de groote Atjeh-rivier, welke dáár haar oorsprong neemt. Het tusschen beide gebergten gelegen land is Groot-Atjeh. Het heeft den vorm van een driehoek, waarvan het strand, van af Kroeng-raja tot Sumatra's Noordwestelijke punt, de basis, en de beide zoo even genoemde gebergten de opstaande zijden zijn. Het grootste deel van dezen driehoek was voormaals een inham der zee, doch het vruchtbaarmakend slib van de Atjeh-rivier, die men wel den Nijl van deze vallei zou kunnen noemen, heeft zich op den zeebodem neergelegd en een kleilaag gevormd, welke op sommige plaatsen eene dikte heeft van meer dan anderhalven Meter. Langs de kust liggen eenige strandmeren of lagunen, die door smalle landtongen (lidi) van de zee gescheiden zijn. Ze danken hun ontstaan aan eene zeestrooming welke van oost naar west langs de kust gaat, en waardoor het slib der Atjeh-rivier en der overige kuststroompjes evenwijdig langs den kustzoom wordt neergelegd. Op een dier lidi's ligt de havenplaats Oleh-leh. Een havenhoofd, op ijzeren schroefpalen gebouwd, maakt de ontscheping gemakkelijk, terwijl een spoorwegbrug, over de lagune aangelegd, de verbinding met Kotta-Radja tot stand brengt. Deze spoorlijn staat door drie hoofdlijnen in verbinding met de ceintuurbaan, waaraan onze posten van de geconcentreerde linie gelegen zijn. Het hierbinnen gelegen gebied komt zoo ongeveer overeen met een gelijkzijdigen driehoek met eene zijde van twee uren gaans. Een dezer zijden is dus de zee, terwijl de beide overigen door de posten-linie worden gevormd. Het ingesloten terrein heeft eene oppervlakte van 690 KM², dat is dus de halve provincie Utrecht.

Wanneer men zich in een luchtballon boven Groot-Atjeh kon verheffen, zoude men, op het onderliggende landschap een blik slaande, niets ontwaren dan eene afwisseling van licht en donkergroene vlakken, waar de Atjeh-rivier en eenige kleinere stroomen als zilveren draden doorheen loopen. De lichtgroene kleur wijst op Sawahs (rijstvelden) wier onafzienbare vlakten het grootste deel van Groot-Atjeh vormen. In de nabijheid van Kotta-Radja vallen, behalve het uitgestrekt Militair kampement, de Gouverneurswoning

en de groote moskee of masdjid [1]) Raya dadelijk in het oog. Laatstgenoemd gebouw is een geschenk van de Nederlandsche regeering aan de Atjehsche bevolking.

Den 19en October 1879 werd met groote plechtigheid de eerste steen gelegd door het Atjehsch Hoofd Toekoe Kali in tegenwoordigheid van den generaal van der Heyden, Gouverneur en Militaire Beveihebber van Atjeh, van de Nederlandsche militaire en civiele autoriteiten in Atjeh, een groot aantal aanzienlijke hoofden en grooten en duizenden Atjehers. De generaal hield bij die gelegenheid eene redevoering, welke daarna in het Maleisch en het Atjehsch werd vertolkt, waarin hij er o. a. op wees dat de Indische regeering met het herbouwen van den Masdjid Raya aan de Atjehsche bevolking een blijk wenschte te geven, dat het haar ernst was om den godsdienst en de instellingen van den Islam te eerbiedigen, en hij de hoop te kennen gaf, dat Atjeh zich spoedig zoude mogen herstellen van de rampen, die het van den oorlog had ondervonden. Na deze redevoering werd door Toekoe Kali namens de Atjehsche bevolking dank gezegd voor de haar door de Regeering betoonde gunst, en daarna, onder een saluut van dertien kanonschoten, de eerste steen van het gebouw geplaatst. De voornaamste priester sprak hierop een gebed uit, na afloop waarvan een feestmaaltijd plaats had, welke door de geheele bevolking op gouvernementskosten werd gehouden. Den 27en December 1881 was het gebouw voltooid en werd het bedehuis, wederom met groote plechtigheid, door den Gouverneur Pruys v. d. Hoeven aan de bevolking overgegeven.

De lichtgroene sawah-vlakten waarop we neerzien zijn omzoomd door het donkerder groen der tuinen, welke, eens aangelegd, weinig onderhoud meer noodig hebben en den Atjeher overvloedig de benoodigde klappers en andere vruchten, alsook sirih en pinangnoten verschaffen. In die tuinen zijn de kampongs, of zooals de Atjeher zegt, gampongs gelegen, waarvan de huizen echter niet op rijen staan, doch zeer verspreid en door elkander liggen.

Wanneer wij nu onzen luchtballon verlaten en een kampong binnentreden, is er letterlijk niets, wat ons, om zoo te zeggen, aangenaam aandoet. Elk huis ligt in den regel te midden van een grooten, slecht onderhouden tuin, welke dikwijls omgeven is door stevige bamboe-paggers, daar eene flinke afsluiting gewoonlijk be-

---

1) Masdjid is: plaats der nederbuiging: bedehuis.

vorderlijk is tot het onderhouden eener goede buurschap. De huizen zijn, met het oog op de dikwijls voorkomende overstroomingen, en wegens de ongezonde uitwasemingen van den bodem, op palen eenige Meters boven den grond gebouwd. De ruimte onder de huizen wordt in den regel benut tot het verschaffen van een onderkomen aan geiten en kippen en tot het opbergen van landbouwgereedschappen en dergelijken.

Als we de houten trap, die geene leuning heeft, doch waarboven een stuk touw of ketting bengelt, om bij het opstijgen behulpzaam te zijn, zijn opgegaan en een laag hekje hebben overgestapt, dan bevinden we ons in een soort van voorgalerij, die, hoewel van voren open, toch schaars is verlicht, daar het dak laag is en ramen ten eenenmale ontbreken. Op deze plaats brengt de Atjeher het grootste deel van zijn leven door: de huisvrouw verricht er hare dagelijksche bezigheden, de man ontvangt er zijne vrienden, en voor het geval er gasten van verre komen, wordt dáár een plaatsje afgeschoten voor hun nachtleger. Tegen den wand ziet men gewoonlijk eenige klewangs en donderbussen hangen. Tegenwoordig zal het wapenrek bij enkelen ook wel versierd zijn met een beaumont-geweer en den daarbij behoorenden patroonzak. Als zitplaatsen gebruiken de bewoners slechts een paar matjes. Eenige treden opgaande komen we door een smalle deur in het overige gedeelte van het huis, gewoonlijk bestaande uit een paar donkere kamertjes, waar de familie slaapt en de kostbaarheden opgeborgen worden. De waarde van zoo'n huis wisselt af tusschen *f* 200 à *f* 300 en is natuurlijk afhankelijk van de bij den bouw gebruikte materialen.

Behalve deze woningen, welke alléén aan de meergegoeden toebehooren, zien we ook nog armoedige, meestal vervallen hutjes (djamboe). Ze dienen tot huisvesting aan een even armoedig proletariaat, zijn uit de meest primitieve materialen opgebouwd en zien er uiterst vervallen en vuil uit.

Het is een bijzondere karaktertrek van den Atjeher, dien hij met vele Inlandsche volken van Sumatra gemeen heeft, dat hij bijzonder gehecht is aan huis en erf. Hij offert gaarne alles op voor zijne vrijheid, en moet eerst tot het uiterste gebracht worden, voor hij die prijs geeft; doch zijn huis laat hij niet in den steek, dat is zijn heiligdom. Vandaar dan ook dat bij het verbranden van weerspannige kampongs door onze troepen, de achtergelegen dorpen al spoedig tot onderwerping kwamen. Nu moge men, met mij, het

platbranden van dorpen, het vernielen van huis en erf, in oorlogen tegen een inlandschen vijand, als onmenschelijk, wreed en eener beschaafde natie onwaardig afkeuren, als oorlogsmiddel is het in sommige gevallen geoorloofd en dikwijls noodzakelijk. Of is soms het bombardeeren van een groote stad, als Straatsburg bv., minder barbaarsch? Is het bombardement niet door de Duitschers als middel gebezigd om zoo spoedig mogelijk den oorlog te beëindigen? En werden daardoor ook niet tal van gezinnen van hun have en goed beroofd? te meer nog omdat het voorschrift luidt: dat het geschutvuur bij voorkeur moet gericht worden op die plaatsen waar brand is ontstaan teneinde het blusschingswerk te belemmeren en te verhinderen. Jaag daarom ook den Atjeher, zoo hij weerstreeft, van zijn erf, en vernietig onder zijn oog zijne bezittingen en . . . . . de overigen zullen gedwee en onderworpen worden.

Behalve van de veestallen, bewaarplaatsen voor veevoeder en de rijstschuren, die men op sommige erven aantreft, moeten we, alvorens de kampong te verlaten, nog melding maken van twee gebouwen: de balei en het bedehuis.

De balei is eene groote overdekte loods, die op eenige stijlen rust en aan alle zijden open is. De vloer van bamboelatten ligt bijna een Meter boven den beganen grond, terwijl het uit nipahbladeren bestaande dak door de zooeven genoemde stijlen gedragen wordt. Zulk een balei dient in de eerste plaats tot vergaderzaal voor de kampongbewoners, om de gemeenschappelijke belangen te bespreken; in zooverre vertegenwoordigt ze onze raadszaal. Verder dient dit gebouw tot het ontvangen van vreemdelingen, waar hun de gewone groet: het assalam alaikoem (vrede zij over U) wordt toegeroepen, die beantwoord wordt met: wa alaikoem assálam (en over U zij vrede). Tevens wordt, evenals bij vele andere Oostersche volken, als bewijs van welkom de beteldoos aangeboden, want ook hier is het aanbieden der sirih een teeken van vredelievende gezindheid.

De bedehuizen, binnen den kampong gelegen, worden masdjid, déjah of mandarsah genoemd. Het verschil in beteekenis tusschen deze drie soorten van Mohammedaansche kerken is, dat alleen in de eerste de Vrijdagdienst mag gehouden worden, in de twee laatsten evenwel niet.

Wij hebben, gedurende ons verblijf te Atjeh, een geruimen tijd in de masdjid-Longbattah onze tafel gehouden, omdat dit gebouw

binnen de versterking gelegen was, doch de tempel maakte door zijn gemis aan architectonische motieven, niet den minsten indruk en kwam mij eerder voor de laatste overblijfsels te zijn van een ouden, statigen Hindoe-tempel. Dit bedehuis toch lag op eene verhevenheid waar vier steenen trappen toegang gaven tot de binnenruimte. Hier zag men een zeer ouden steenen muur van ongeveer anderhalven meter hoogte, waarboven verder een atappen dak, dat vrij spits toeliep, was aangebracht. Van pracht en weelde, zooals bij de nieuwe Masdjid Raya, was dus hier geen sprake.

Van de oorspronkelijke volkseenheid. de kampong, komen we nu tot de staatkundige eenheid, de Moekim. Het woord Moekim is van Arabischen oorsprong en duidt eigenlijk den i n g e z e t e n e eener plaats aan. De Mohammedaansche wet, die ook in Atjeh gehuldigd wordt, leert dat voor de geldigheid van een Vrijdagsdienst de aanwezigheid van minstens 40 mannelijke, vrije, meerderjarige moekims vereischt wordt. Waar dus het aantal bewoners van eene kampong te gering was om den Vrijdagsdienst te doen plaats hebben, werden meerdere kampongs tot een Moekim vereenigd. Het hoofd van zulk een Moekim, de Imam, had dus slechts in den aanvang eene geheel of grootendeels godsdienstige taak te vervullen, te zorgen dat aan Allah's wet de hand werd gehouden, en dat vooral de rituëele voorschriften van den Islam niet veronachtzaamd werden. Het ambt is echter zeer spoedig geheel ontaard daar, zoodra in Atjeh aan den een of ander zeker godsdienstig toezicht is opgedragen, daarmede tevens een wijd veld voor zijne heerschzucht geopend wordt. Thans zijn de Imams adathoofden, zonder eenig godsdienstig karakter. Onder een krachtig oelèëbalang is de Imam niet veel meer dan een tusschenpersoon; onder een zwak oelèëbalang weet een energiek Imam zich, zooveel zijn gebied betreft, geheel in diens plaats te stellen. Ook is het lang niet zeldzaam, dat een Imam, door den oelèëbalang opgeroepen om met zijn volk hem te komen bijstaan in een strijd, eenvoudig werkeloos blijft of zelfs formeel weigert. Vooral in tijden van verwarring, zooals de tegenwoordige, wanneer nog andere dan de traditioneele hoofden partijen vormen, is de onafhankelijkheid van vele Imams in dat opzicht groot.

Wij noemden daar de oelèëbalangs. Deze zijn de heeren des lands, de territoriale hoofden bij uitnemendheid, zij worden dan ook de radja's — vorsten of koningen — van hun gebied ge-

noemd. Een confederatie van Oelèëbalangs deed de sagi ontstaan. Buiten de driehoekige centrale provincie treffen we drie sagi's aan en naar het aantal Moekims, dat elke sagi oorspronkelijk bezat, werden ze genoemd: als de sagi der XXV, de sagi der XXVI en de sagi der XXII Moekims. Een blik op de kaart is voldoende om ons te doen zien, dat de sagi's als het ware tegen de zijden van den driehoek gelegen zijn; het woord sagi beteekent dan ook „zijde eener figuur". Dat elke fédératie behoefte gevoelde aan één hoofd en daartoe den invloedrijksten, machtigsten oelèëbalang uit haar midden aanwees, ligt voor de hand. Zulk een hoofd kreeg den titel van panglima sagi; hij oefent alléén in die zaken gezag, waarbij gemeenschappelijke belangen betrokken zijn, voor het overige besturen de andere oelèëbalangs hun eigen gebied.

Na het land komt de bevolking en hare middelen van bestaan als van zelf ter sprake. Wij kunnen echter niet alles mededeelen en zullen daarom volstaan met hier en daar slechts een greep te doen. Elk Atjeher kent en beaamt het spreekwoord: „de meester van alle soorten van broodwinning is de landbouw." In de eerste plaats houden zij zich dus bezig met den veldarbeid, d. i. het werken op de rijstvelden of sawah's en de pepertuinen, in de suikerriettuinen, in de pinang- en klapperbosschen, of, voor de hooger gelegen streken, in de koffietuinen. Ook de veeteelt, voornamelijk die van buffels, paarden en geiten, behoort tot hun bedrijf. De kustbewoners vinden hun hoofdmiddel van bestaan in de visscherij, waartoe ze van groote werpnetten en fuiken gebruik maken. Behalve met den landbouw, veeteelt en visscherij houdt de Atjeher zich bezig met den kleinen scheepsbouw, het snijden en vervaardigen van allerlei voorwerpen uit bamboe, het smeden en slijpen van wapenen, het weven van katoenen stoffen en het bewerken van goud en zilver tot sieraden. Onder die goudsmeden worden dikwerf zeer bekwame personen aangetroffen. Gedurende den langdurigen oorlog hebben zij zich ook toegelegd op de bewerking van patronen voor het beaumontgeweer, en ik heb in mijn bezit een tweetal patronen, van onze ledige hulzen vervaardigd, die met kennis van zaken zijn nagemaakt. Eindelijk oefenen zij zich in het hanteeren der wapenen. Dit laatste neemt, vooral in de laatste jaren, bij den Atjeher een ruime plaats in. Behalve onze beaumont-geweren en van elders ingevoerde vuurwapens bezitten de Atjehers blanke wapens, onder welke vooral de recht nationale

klewang moet genoemd worden. Dit is een recht, van onderen breed uitloopend, zwaard, ter lengte van 50 à 60 cM. Ze snijden echter met dit wapen meer dan ze er mede houwen. Ook de rentjong, een soort ponjaard, wordt dikwijls in het gevecht van man tegen man gebezigd. Hunne versterkingen bestaan uit vierkante aarden redouten. In de wallen zijn bamboe-kokers aangebracht, waardoor bij de bestorming wordt gevuurd, en daar ze ook over de borstweringen hunne schoten afgeven ontstaat er een étage-vuur, dat den aanvaller noodzaakt de versterking met omzichtigheid te naderen. Als het terrein het toelaat wordt er dan ook gewoonlijk op de saillanten gestormd, doch in de meeste gevallen trachten onze troepen de bentengs om te trekken. Deze versterkingen zijn dikwijls met veel oordeel aangelegd, door chicanes omgeven, en steunen elkander onderling met hun vuur. Van eigenlijke krijgstaktiek is bij dit volk geen sprake, maar ze voeren den „kleinen oorlog" op meesterlijke wijze en vinden als guerillabenden wellicht in den geheelen archipel hunne wedergade niet. De Atjehsche vlag bestaat uit een rood veld, waarop twee gekruiste klewangs en de wassende maan in witte kleuren zijn aangebracht. Ze hijschen die binnen hunne versterkingen en hangen er dikwijls onze vlag onder; ook kan de bezetting van zoo'n veldwerk zich soms avonden amuseeren met het slaan op een trom of het blazen op een hoorn, welke op onze troepen zijn buitgemaakt.

Alvorens ten strijde te trekken doen zij den „kogeleed."

De handeling bestaat daarin dat de zwerenden gezamenlijk water drinken, waarin een kogel is gedompeld, of den kogel beurtelings vasthouden, daarbij den vloek uitsprekend, dat die kogel elk hunner ten verderve moge worden die het verbond breekt. Ook verbinden zich de onderhoorigen of landgenooten van een hoofd tot eeuwige trouw aan hem, door water te drinken waarin hij zijn rentjong gestoken heeft.

Deze wijze van zweren heeft een zuiver polynesisch karakter en wordt bij vele volken in den Indischen Archipel aangetroffen. In de Molukko's zegt men daarom ook wel: „minoem soempahan", een eed drinken.

Polygamie komt, zooals te begrijpen is, op Atjeh voor. De gewone kleine-man heeft evenwel zelden meer dan ééne vrouw; eerstens veroorloven hem zijne middelen niet de weelde om er meerdere vrouwen op na te houden, tweedens is de echtscheiding

hier uiterst gemakkelijk, zoodat hij, indien eene andere vrouw, dan die hij reeds heeft, hem meer behaagt, hij heel eenvoudig aan deze haar afscheid geeft. Meer dan vier wettige vrouwen mag een man echter niet bezitten, hoewel op dit Koranische voorschrift door de hoofden wel eens inbreuk wordt gemaakt. Zoo moet de thans zoo beruchte Toekoe Oemar zich de weelde veroorloven van zeven wettige vrouwen te hebben. Over het algemeen zijn de meisjes op elf- of twaalfjarigen leeftijd reeds huwbaar, en zoo zij den leeftijd van twintig jaren voorbij zijn, worden ze reeds als oude vrijsters beschouwd. Hoe nu de Atjeher zich het beeld van eene met alle bekoorlijkheden toegeruste Venus voorstelt is moeilijk te zeggen. De een vindt eene lange, rijzige taille zijn ideaal, een ander noemt als zoodanig, eene korte ineengedrongen gestalte met breede heupen, zwaar gevulde armen en malschen boezem; een derde geeft de voorkeur aan die, waarin Niasch bloed zit; een vierde verkiest als zijne uitverkorene een meisje van Arabische afkomst, enz., doch allen stemmen hierin overeen, dat, wil een meisje voor mooi doorgaan, zij niet een al te donker „teint" moet hebben; hoe meer dit het lichtgele nadert, — in Midden-Java zou men zeggen Koelitlangsĕp — hoe mooier.

En nu het standpunt van ontwikkeling? De intellectueele ontwikkeling van het Atjehsche volk is niet zeer hoog.

In de laatste jaren van oorlog en beroering die het heeft beleefd werden de scholen slecht bezocht, zoodat het onderwijs van de jeugd veel te wenschen overliet. Hooggeplaatste Atjehers kunnen slechts voor een klein deel schrijven; zelfs lezen, behalve dan den Koran, kunnen de meesten maar zeer oppervlakkig. Ze zijn dus verplicht alles aan den Krani of een schrijver over te laten, en daar zulk een schrijver het volle vertrouwen van zijn meester geniet, wordt hiervan, dikwijls ten koste der bevolking, grovelijk misbruik gemaakt. Toch ontbreekt het vele Atjehers niet aan doorzicht en bevattingsvermogen, terwijl hun een vrij sterk ontwikkeld oratorisch talent niet mag ontzegd worden. Dat er, in weerwil van hunne geringe opleiding, Atjehers zijn, die zich in wetenschappelijke richting boven het peil der massa weten te verheffen, bewijst de dichter van het nieuwste Atjehsche heldendicht. In de Hikajat prang Kompeuni worden de heldendaden der Atjehers in den strijd tegen de Hollanders bezongen. Dokarim, de dichter dezer Hikajat, kan lezen noch schrijven, doch zijn wel-

gestoffeerd geheugen laat hem zelden in den steek, want Dr. Snouck Hurgronje verhaalt ons hoe hij uit eigen ervaring kan getuigen, dat twee voordrachten van het gedicht, door den auteur zelf op verscheidene tijden gedaan, vooral niet meer van elkander verschilden dan twee geschreven exemplaren van onverschillig welk ander Atjehsch boek.

Wij zeiden dat in dit epos de heldendaden der Atjehers worden verheerlijkt, doch ook aan onze troepen en vooral aan den Generaal v. d. Heijden wordt hulde gebracht.

Een der strophen van dit epos luidt:

De pogingen der Kompeuni om den Imeum (Imam) von Loeëng bata met geld te winnen bleven vruchteloos. In den strijd des vijands tegen de XXVI Moekims stond juist hij met Teukoe Paja pal voor de verdediging. Maar toen de XXVI Moekims overwonnen waren en kort daarop de éénoogige Generaal zegerijke tochten zelfs door de XXII Moekims ondernam, tot verbazing van de tot dusverre zwetsende Bovenlanders, toen stak de Imeum van Loeëng bata het zwaard in de schede en trok zich uit het openbare leven terug.

Nu brak een driejarig tijdperk van rust aan, waarin de eenoogige Generaal zijne veroveringen bevestigde. De „Radja Moeda," Teu-Koe Nja Moehamat, spande alle krachten in om de hoofdplaats en Oelèë Iheuë (oleh-leh) tot welvaart te brengen, en dit gelukte hem in die mate, dat de uit hare dorpen gevluchte bevolking in niet te stuiten stroomen naar de hoofdplaats kwam en zich met de kafirs verbroederde. Men leefde als in voortdurende feestviering, men dreef voordeeligen handel en de krijgsvorsten konden geen volk meer vinden, dat hen volgde.

Alles ging den éénoogigen Koning hulde brengen.

En aan het slot krijgen we deze ontboezeming:

De Kompeuni is nu druk bezig met allen invoer te verhinderen tot groot ongerief van de lieden binnen de linie. Om die sluiting afdoende te maken, heeft zij een nieuwe soort van zeer ingebeelde en opgeblazen soldaten aangesteld, de matoetè (maréchausée) genaamd. Deze vertoonen veel moed wanneer zij enkele gampongbewoners tegenkomen, arresteeren zulke lieden met veel misbaar en brengen ze met slagen en schoppen naar binnen. Zien zij een bende strijders, dan kruipen zij weg.

Zooals de Kompeuni thans te werk gaat, krijgt zij Atjeh nooit. Billijk was de éénoogige Generaal!

Hoe is alles sedert het vertrek van den éénoogigen Generaal veranderd. Toen heerschte overal rust en vrede en thans krijgen we wederom de handen vol met een gelukzoeker, met een politiek avonturier, door ons ter kwader ure vertrouwd, die nu, met meer dan twee honderd goed-gewapende en van Beaumont-geweeren voorziene volgelingen, is gedeserteerd. Toen lag onze zuidelijkste post, Glé-Kambing, niet minder dan $2^1/_2$ uur Z. O. van Lambaroe en thans zijn al onze posten, op een tweetal na, buiten de linie, van alle gemeenschap afgesloten. In die buitenlinie liggen 21 Atjehsche bentengs met volk van Toekoe Oemar bezet. Ze behoorden nog kort geleden tot onze vrienden. Tusschen de Atjehsche bentengs bevinden zich 13 onzer posten, over welke 1000 manschappen, infanterie en artillerie, zijn verdeeld. Zoo heeft Tjot Rang eene bezetting van 78 man infanterie en 8 artilleristen, Ketapang-Moet 100 man infanterie en eenige artilleristen met twee stukken geschut, Anak Galoeng, dat onlangs beschoten is, ook 100 man infanterie en bediening voor twee vuurmonden; enz. De geheele bezetting van Atjeh bestaat thans, wat de infanterie betreft, uit het 3e, 12e en 14e bataljon, 1e compagnie van het 15e en de beide garnizoensbataljons; de artillerie uit de 4e compagnie bergartillerie, de 16e, 17e en de 22e compagnie vesting-artillerie, verder genie 1 detachement; cavalerie: het linkerhalf 4e escadron en eindelijk het corps maréchaussée. Deze macht zal weldra worden versterkt met twee bataljons infanterie en een batterij artillerie, waarmede Generaal Vetter thans onderweg is. Moge het hem, den energieken overwinnaar van Mataram en Tjakra Negara, gelukken de roode vlag met de gekruiste klewangs en de wassende maan neer te halen van Atjeh's stranden, en onze driekleur van het Noorderstrand tot den Goudberg boven de tinnen der moskeeën als een symbool van orde en rust voor altijd blijven uitwaaien!

BRONNEN:

Dr. C. Snouck Hurgronje, De Atjehers, Dl. I en II.

Dr. Julius Jacobs, Familie en Kampong-leven op Groot-Atjeh Dl. I en II.

Mr. M. P. Brooshooft, De Atjeh-oorlog.

Prof. Dr. P. J. Veth, Atchin en zijne betrekkingen tot Nederland.

Tijdschrift v/h Aardr-Genootschap, Dl. V.

E. de Waal, Onze Indische finantiën.

PERP